

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี

Development of a temple pilgrim tour route in Phetchaburi Province

กอบกุล วิศิษฐ์สรศักดิ์^{1*} ชลติศย์ เอี่ยมสำอางค์¹ ไร่ไพ ประสานธำรงศิริ² และ รัฐวรรณ เทพหัสดิน ณ อยุธยา³
Kobkul Visitorsarak^{1*}, Chonlatit Iamsung¹, Rumpai Prasanthumrongsiri² and Rattawan Devahastin na ayudhya³

¹สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี 76000

² 93 หมู่ 2 ตำบลหนองชุมพลเหนือ อำเภอเขาชัย จังหวัดเพชรบุรี 76000

³สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี 76000

¹Division of Development Strategy, Faculty of Humanities and Social Science, Phetchaburi Rajabhat University, Phetchaburi 76000

² 93 Moo 2 Tambon Nong, Chumphon Nuea, Amphoe Khao Yoi, Phetchaburi 76140

³Division of Social Study, Strategy of Humanities and Social Science, Phetchaburi Rajabhat University, Phetchaburi 76000

*To whom correspondence should be addressed. e-mail: Kobkul_V@hotmail.com

Received: 12 June 2019, Revised: 1 July 2019, Accepted: 19 August 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรีมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพของวัดที่มีคุณลักษณะเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ 2) พัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรีและสร้างคู่มือ 3) ทดลองและประเมินความพึงพอใจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสนทนากลุ่มจากผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านศาสนา วัฒนธรรม และการท่องเที่ยวจาก 8 หน่วยงาน จำนวน 10 คน เพื่อศึกษาคุณลักษณะของวัดที่เหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ และการวิจัยเชิงปริมาณจากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักท่องเที่ยว จำนวน 30 คน เครื่องมือเป็นแบบสอบถามมีค่าความเชื่อมั่น .90 การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1. คุณลักษณะของวัดที่เหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ 5 ประการ คือ 1) มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญที่น่าสนใจ 2) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญได้ง่าย 3) มีสิ่งอำนวยความสะดวก 4) มีกิจกรรมให้ปฏิบัติ 5) ชุมชนและภาคส่วนต่างๆ ให้การสนับสนุน 2. การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรีจากเกณฑ์การคัดเลือก 5 ประการข้างต้น นำมาคัดเลือกวัดได้ 9 แห่ง ซึ่งมีเส้นทางท่องเที่ยวตามลำดับ คือ 1) วัดใหญ่สุวรรณาราม 2) วัดกำแพงแลง 3) วัดมหาธาตุวรวิหาร 4) วัดพระพุทธไสยาสน์ 5) วัดช้อย 6) วัดเขานันไดอิฐ 7) วัดทองนพคุณ 8) วัดเขาตะเครา 9) วัดในกลาง โดยมีระยะทางประมาณ 40 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางท่องเที่ยว 8 ชั่วโมง และได้คู่มือประกอบการท่องเที่ยว 3. ทดลองและประเมินความพึงพอใจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญกับนักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจในระดับมาก จำแนกเป็นรายด้านจากมากไปหาน้อย คือ 1. มีความพึงพอใจต่อผลที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญในระดับมากที่สุด 2. วิทยากรระดับมากที่สุด 3. เส้นทางและคู่มือการท่องเที่ยวระดับมากที่สุด 4. การบริหารจัดการของวัด ในระดับมากที่สุด และการจัดสถานที่ในวัดในระดับมาก

คำสำคัญ : เส้นทางท่องเที่ยว จาริกแสวงบุญ วัดในเพชรบุรี

Abstract

The study on development of a temple pilgrim tour route in Phetchaburi Province aimed to: 1) study the condition of the temples suitable for pilgrimage attractions, 2) develop a temple pilgrim tour route in Phetchaburi province and create a handbook, and 3) try out the

developed route and created handbook and evaluate the satisfaction on the temple pilgrim tour route in Phetchaburi Province. The qualitative research approach was applied in this study by using a focus group discussion of 11 experts on religion, culture and tourism from 8 agencies to study the characteristics of suitable temples for pilgrim attractions. And, the quantitative research approach was applied to collect the data from 30 tourists. The instrument is a questionnaire with reliability level at .90. The quantitative data were analyzed by computing percentage, mean, and standard deviation, whereas content analysis was used for analyzing the qualitative data.

The research results were as follows: 1. The five characteristics of suitable temples for pilgrim tour destinations were as follows: 1) availability of interesting pilgrim tour resources, 2) convenience for access to pilgrim tour sites, 3) availability of facilities, 4) availability of activities for tourists to join, and 5) support from communities and various parties. 2. For the development of temple pilgrim tour routes in Phetchaburi Province based on the above five selection criteria, nine temples were selected for the tour route, namely 1) Wat Yai Suwannaram, 2) Wat Kamphaenglang, 3) Wat Mahathat Woravihan, 4) Wat Phra Buddasaiyat, 5) Wat Khoi, 6) Wat Khao-Bandai-It, 7) Wat Tongnoppakun, 8) Wat Khaotakrao, and 9) Wat Naiklang, with a distance of 40 kilometers, taking 8 hours to travel. And, the tour guide handbook was also verified. 3. The experiment on the route and evaluation of the satisfaction on pilgrim tour route revealed that the tourists were overall satisfied at a high level. The means and Standard Deviation of tourists satisfaction on the result of the pilgrim tour, the lecturer as a tour guide, the route and the handbook, the management of the temple, and the place operation .

Keywords : Tour route, Temple pilgrim, Temple in Phetchaburi

บทนำ

วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนานอกจากมีหน้าที่หลักเป็นแหล่งปฏิบัติกิจทางศาสนาที่จรรโลงจิตใจให้ดีงามแล้วยังเป็นศูนย์รวมศิลปกรรมที่ทรงคุณค่าและเป็นแหล่งศิลปวิทยาที่ให้ความรู้หลากหลายสาขา สามารถเชื่อมโยงถึงประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นจึงนับได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติได้ดียิ่ง

เพชรบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานตั้งแต่สมัยทวารวดีและมีวัดเป็นจำนวนมาก ที่ทรงคุณค่า มีความโดดเด่น เป็นแหล่งรวมฝีมือช่างชั้นเยี่ยมในสมัยอยุธยา จนมีคำกล่าวว่า “เพชรบุรีเป็นอยุธยาที่ยังมีชีวิต” คือ วัดวาอารามจำนวนมากเป็นที่รวมศิลปกรรมที่คงเหลืออยู่จากการถูกเผาทำลายในอดีตกาล และแต่ละวัดมีจุดเด่นที่ทรงคุณค่าแตกต่างกันไป อาทิเช่น วัดใหญ่-สุวรรณาราม มีประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการรักษาชาติไทยและบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ วัดเขานันไดอิฐเป็นวัดที่สงบเงียบมีประวัติความเป็นมาเก่าแก่ มีลวดลายปูนปั้นสวยงามและมีพระเกจิอาจารย์ชื่อดังของเมืองเพชร วัดมหาธาตุวรวิหาร มีพระปรารภ 5 ยอด ความเป็นมาเก่าแก่ มีลวดลายปูนปั้นชั้นครูที่สวยงาม วัดพระพุทธไสยาสน์ มีพระพุทธรูปปางไสยาสน์อายุกว่า 400 ปี เป็นพระนอนที่ใหญ่เป็นอันดับ 4 ของประเทศ[1] วัดจึงเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าควรแก่การเรียนรู้และพัฒนาจิตใจ ควรส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวอีกประเภทหนึ่งที่มีการกล่าวถึงและมีกลุ่มคนที่สนใจการท่องเที่ยวประเภทนี้มีจำนวนไม่น้อย ทั้งนี้ด้วยคติความเชื่อที่ว่า การได้มาสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิตตนเอง และครอบครัว

การพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ นับว่าเป็นการพัฒนาที่มีประโยชน์กล่าวคือ การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ช่วยกระจายรายได้สู่ชุมชน สังคม เป็นกลไกการพัฒนาไปสู่อุตสาหกรรม การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวทำให้เกิดค่าใช้จ่าย เช่น ค่าเดินทาง ขนส่ง ค่าที่พัก อาหาร ของที่ระลึก การนำเที่ยว เป็นต้น ดังนั้นจึงพบว่าแผนพัฒนาจังหวัดเพชรบุรี พ.ศ. 2561 - 2564 [2] ได้กำหนดเป็น ประเด็นยุทธศาสตร์การบริการและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและการยกระดับการท่องเที่ยว ศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและป่าเขา และการท่องเที่ยวเชิงศาสนา วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงทั่วทั้งจังหวัดกลุ่มจังหวัดและนานาชาติหรือในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560 - 2564 ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ในยุทธศาสตร์ที่ 4 กล่าวถึงการสร้างความสมดุลให้กับการท่องเที่ยวไทย

ผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่มการส่งเสริมวิถีไทยและสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยว ส่งเสริมเที่ยวทั่วไทยเป็นการสร้างค่านิยมการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทยให้แก่นักท่องเที่ยวทุกคน ทุกเพศ [3] ทุกวัยหรือในยุทธศาสตร์การส่งเสริมมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ระยะ 20 ปี พ.ศ. 2560-2579 เล็งเห็นความสำคัญกับการพัฒนาท้องถิ่นในประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาท้องถิ่น โดยมีกลยุทธ์บูรณาการพันธกิจสำคัญเพื่อพัฒนาสังคมท้องถิ่นด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม [4]

จากแผนพัฒนาของจังหวัดเพชรบุรี แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาและแผนพัฒนาระยะ 20 ปีของมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ได้เล็งเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคล ชุมชน สังคมทั้งด้านจิตใจ ปัญญาและเศรษฐกิจอันเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนแล้วยังมีการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความต้องการนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มเพิ่มมากขึ้น เช่น การท่องเที่ยวเชิงศาสนา วัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นการสร้างความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวไทย มิใช่เน้นการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มๆ เดียว ทั้งนี้เพราะเรามีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าหลากหลายหนึ่งการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในวัดก็เป็นการส่งเสริมวิถีชีวิตไทยที่มีคนส่วนใหญ่นับถือ พุทธศาสนาและศาสนานี้ก็เป็นฐานรากทางวัฒนธรรมของไทยทุกแขนงทั้งทางด้านจิตใจ ที่แสดงออกเป็นศิลปกรรมจริยธรรมของคนไทย และทางด้านวัตถุธรรมก็ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาเช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม ที่สวยงาม ด้านจริยธรรมและขนบธรรมเนียมของเพชรบุรีก็ไม่น้อยคั้งนั้นการท่องเที่ยวทางศาสนาจึงเป็นการส่งเสริมการดำรงชีวิตตามแนวทางวิถีไทย ส่งเสริมให้คนไทยท่องเที่ยวในประเทศทั้งที่เป็นพุทธศาสนิกชน และผู้สนใจทั่วไปทั้งยังเป็นการท่องเที่ยวที่ส่งเสริม คุณธรรม จริยธรรมนักท่องเที่ยว เพราะวัดเป็นศูนย์รวมของสิ่งที่ดีงามของชาติ จึงกล่าวได้ว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญเป็นการพัฒนาคน รวมถึงพัฒนาท้องถิ่นและชุมชน

ด้วยการเล็งเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญในจังหวัดเพชรบุรี และในจังหวัดเพชรบุรียังมีการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวลักษณะนี้ไม่มากนัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาและพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวอันเป็นทางเลือกหนึ่งแก่นักท่องเที่ยว ผู้สนใจได้เลือกเดินทางตามความพร้อมของตนเองไปนมัสการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัด เพื่อรับผลบุญกุศลเกิดความซาบซึ้งศรัทธาในหลักการปฏิบัติตามคำสอน และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมโดยรวม

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาสภาพของวัดที่มีคุณลักษณะเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ
2. เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรีและสร้างคู่มือ
3. เพื่อทดลองและประเมินความพึงพอใจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยเรื่องนี้ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านพื้นที่ และขอบเขตด้านเวลารายละเอียดมี ดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษาสภาพของวัดที่มีคุณลักษณะเหมาะสมกับการเป็นแหล่งท่องเที่ยว และนำมาสร้างเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญของวัดในจังหวัดเพชรบุรี และนำไปทดลองใช้จริงกับนักท่องเที่ยวเพื่อให้ทดลองเดินทางไปยังวัดต่างๆ ตามเส้นทางพร้อมทั้งประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อเส้นทางท่องเที่ยวที่พัฒนาขึ้น โดยใช้แนวคิดองค์ประกอบการท่องเที่ยวตามหลัก 5As และการสังเคราะห์จากการสนทนากลุ่มของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่

สร้างเส้นทางท่องเที่ยววัดในอำเภอเมืองเพชรบุรีและพื้นที่ใกล้เคียง ที่ได้จากการประชุมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวและนักวิชาการด้านศาสนาและวัฒนธรรมและไปทดลองใช้จริงกับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดทั้ง 9 แห่ง พร้อมทั้งประเมินผล

ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาในการวิจัย ตั้งแต่ เดือนมกราคม ถึง เดือนมิถุนายน 2562

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรีเป็น การวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาสภาพวัดที่มีคุณลักษณะเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ 2) พัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญและสร้างคู่มือ 3) ประเมินความพึงพอใจต่อเส้นทางท่องเที่ยว โดยได้ทำการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

การศึกษาสภาพวัดที่มีคุณลักษณะเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญในจังหวัดเพชรบุรี

ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อศึกษาสภาพวัดในจังหวัดเพชรบุรีที่มีคุณลักษณะเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวิธีการศึกษาด้วยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จากผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยดำเนินการสนทนากลุ่มด้วยตนเองเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและตามประเด็นกรอบแนวคิดตามลำดับดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Performance) จำแนกตามภาระหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ จำนวน 10 คน จาก 8 หน่วยงาน เพื่อให้สามารถค้นหาข้อมูลเชิงลึกที่ถูกต้องแม่นยำเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย

1.1 ด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ 1) ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเพชรบุรี หรือตัวแทน 2) นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองเพชรบุรี หรือตัวแทน จำนวน 3 คน

1.2 ด้านการศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ 1) ผู้อำนวยการวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรีหรือผู้แทนหรือตัวแทน 2) ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบุรี หรือตัวแทน 3) เจ้าคณะจังหวัดเพชรบุรี หรือตัวแทน จำนวน 3 คน

1.3 นักวิชาการ ตัวแทน 1) รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี หรือตัวแทน 2) พัฒนาการจังหวัดเพชรบุรี หรือตัวแทน 3) ตัวแทนอาจารย์ประจำสาขาการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี จำนวน 4 คน

2. เครื่องมือและการตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบประเด็นข้อคำถามในการสนทนากลุ่มซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการสังเคราะห์จากแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญโดยครอบคลุมการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวในจังหวัดเพชรบุรีที่เหมาะสมตามกรอบแนวคิด จากนั้นนำแบบประเด็นข้อคำถามให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของข้อคำถาม จำนวน 3 คน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ 1) ด้านการท่องเที่ยว 2) ด้านศาสนาและวัฒนธรรม 3) ด้านการพัฒนาและนำข้อมูลเสนอแนะมาปรับปรุงให้ถูกต้องซึ่งผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมได้แก่ ด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ ดร.อัจฉราพรรณ เพ็ญวันศุกร์ ด้านศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ ศ.ศุนันท์ นิลพงษ์ ด้านการพัฒนา ได้แก่ ศ.ดร.เจลิยว บุรีภักดิ์

ผลการตรวจสอบเครื่องมือในแบบการสนทนากลุ่มของผู้เชี่ยวชาญเห็นว่ามีความเหมาะสม

3. ขั้นตอนการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

3.1 ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินรายการโดยเชิญชวนให้ผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

3.2 นำคำถามที่จัดวางไว้ตามประเด็นหัวข้อวิจัย โดยมีคำถามเริ่มต้นที่ช่วยให้ผู้เข้าร่วมรู้สึกคุ้นเคยกับหัวข้อวิจัยคำถามที่ผู้วิจัยได้รับคำตอบที่ต้องการ และคำถามสิ้นสุดที่ช่วยให้แน่ใจได้รับข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์

ในด้านอุปกรณ์มีการเตรียมอุปกรณ์ที่ช่วยในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ เครื่องบันทึกเสียงขณะสนทนากลุ่มเพื่อประโยชน์ต่อการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์แปรความข้อมูลและ หาข้อมูลสรุปเชิงทฤษฎีต่อไป และมีกล้องดิจิทัลบันทึกข้อมูลสภาพแวดล้อม และขั้นตอน กระบวนการวิจัยมีอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรม เช่น อุปกรณ์ บันทึกข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อนำไปวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มตามขั้นตอนอย่างต่อเนื่องตลอดกระบวนการวิจัยและนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยยึดหลักตามแนวคิดของ [5] แบ่งเป็น 3 ขั้นตอนคือ

4.1 การจัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing /Data Reduction) เป็นกระบวนการจัดการด้วยวิธีต่างๆ เพื่อให้ข้อมูลเป็นระเบียบทั้งทางกายภาพและในทางเนื้อหาพร้อมที่จะแสดง และนำเสนออย่างเป็นระบบได้

4.2 การแสดงข้อมูล (Data Display) คือ กระบวนการนำเสนอข้อมูลส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการพรรณนาอันเป็นผลมาจากการเชื่อมโยงข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วเข้าด้วยกันตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อมองเรื่องราวของสิ่งที่ศึกษาตามความหมายที่ข้อมูลซึ่งได้ถูกจัดระเบียบไว้ดีแล้ว

4.3 การหาข้อสรุป และการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย (Conclusion Drawing and Verification) เป็นกระบวนการหาข้อสรุป และการตีความหมายของผลหรือข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูล รวมถึงการตรวจสอบว่า ข้อสรุปความหมายที่ได้นั้นมีความถูกต้องตรงประเด็น และน่าเชื่อถือ

การกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวและคู่มือการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี

ขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกวัดตามองค์ประกอบที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ ซึ่งเป็นข้อสรุปจากผู้ทรงคุณวุฒิในขั้นที่ 1 และพิจารณาวัดที่ผู้ทรงคุณวุฒิแนะนำไว้พร้อมกันนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ อีกครั้งหนึ่งเพื่อหาวัดที่เหมาะสมโดยวิธีดังต่อไปนี้

1. คณะผู้วิจัยพิจารณาคัดเลือกวัดที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ จำนวน 4 คน ได้แก่ 1) ผศ.ดร.กอบกุล วิศิษฐ์สรศักดิ์ 2) ดร.ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ 3) ดร.จำเริญ ประสานราษฎร์ 4) อาจารย์รัฐวรรณ เทพหัสดิน ณ อยุธยา โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาคือ 1.วัดต้องมีสิ่งดึงดูดใจ 2.มีเส้นทางเข้าถึงวัดได้ง่าย 3.มีสิ่งอำนวยความสะดวก 4.มีกิจกรรมให้แก่ผู้มาท่องเที่ยว 5.มีชุมชน ภาคส่วนอื่นให้การสนับสนุน

2. ประชุมคณะผู้วิจัยเพื่อทำการคัดเลือกวัดที่เหมาะสมให้ได้ 9 วัด สาเหตุที่เลือก 9 วัด เพราะเป็นเลขมงคลตามความเชื่อของสังคมไทย

3. คณะผู้วิจัยเดินทางไปสำรวจวัดที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ ณ สถานที่จริง จำนวน 9 วัด

4. คณะผู้วิจัยประชุมสรุปผลการคัดเลือกวัดที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญในจังหวัดเพชรบุรี จำนวน 9 วัด

5. เมื่อได้วัดทั้ง 9 แห่ง ที่เหมาะสมแก่การท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญแล้ว ผู้วิจัยจึงเดินทางไปขออนุญาตกับเจ้าอาวาสของวัดที่ได้รับการคัดเลือกครั้งนี้ เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงรวบรวมข้อมูลนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ ให้ได้เนื้อหาที่ถูกต้องเหมาะสมนำไปจัดทำแผนที่ท่องเที่ยวและคู่มือเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี

6. เมื่อได้แผนที่และคู่มือเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญแล้ว จึงให้เจ้าอาวาสหรือผู้แทนที่เจ้าอาวาสมอบหมายทำการประเมินตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของเนื้อหา

จึงสรุปวิธีศึกษาในขั้นตอนการกำหนดแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวและสร้างคู่มือได้ดังนี้

1. ผู้ตรวจสอบแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวและคู่มือ

ในการตรวจสอบแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญและคู่มือการท่องเที่ยว ผู้ตรวจสอบได้แก่

1.1 เจ้าอาวาสหรือผู้แทนที่เจ้าอาวาสมอบหมาย จำนวน 9 รูป/คน ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาได้แก่
1) วัดใหญ่สุวรรณาราม 2) วัดกำแพงแลง 3) วัดมหาธาตุวรวิหาร 4) วัดข่อย 5) วัดพระพุทธไสยาสน์ 6) วัดเขานันไดอิฐ 7) วัดทองนพคุณ 8) วัดเขาตะเครา 9) วัดในกลาง

1.2 ผู้รู้ด้านการใช้ภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นผู้ตรวจสอบการใช้ภาษา จำนวน 1 ท่าน ได้แก่ อาจารย์ป้อม กิมวังตะโก

1.3 ผู้รู้ด้านศิลปะ จำนวน 1 ท่าน ได้แก่ นางสาวณมล มัจฉา

2. เครื่องมือที่ใช้ในการตรวจสอบคู่มือนี้ ได้แก่ แบบแสดงความคิดเห็นในแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อหา ด้านการใช้ภาษา และด้านศิลปะ

เมื่อได้รับข้อมูลครบทุกด้านแล้ว ผู้วิจัยปรับแก้ข้อมูลให้สมบูรณ์ตามที่ผู้ตรวจสอบได้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอในด้านนั้น ผลการตรวจสอบผู้รู้ทั้ง 3 ด้าน มีความเห็นว่าแผนที่และคู่มือที่สร้างขึ้นมีความเหมาะสม

3. ขั้นตอนประเมินความพึงพอใจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญของวัดในจังหวัดเพชรบุรี

การทดลองและประเมิน

เมื่อได้คู่มือเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญของวัดในจังหวัดเพชรบุรีแล้วจึงนำไปทดลองใช้จริงกับกลุ่มเป้าหมาย โดยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณมีรายละเอียดดังนี้

1. กลุ่มทดลอง

กลุ่มทดลองที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณนี้คือ นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยว วัดในจังหวัดเพชรบุรีตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรีทั้ง 9 แห่ง ที่กำหนดขึ้น จำนวน 30 คน โดยคัดเลือกจากผู้มีคุณสมบัติดังนี้

1.1 เป็นผู้พักอาศัยในจังหวัดเพชรบุรีหรือนอกเขตจังหวัดเพชรบุรีและมีบ้านพักอาศัยอยู่ใกล้วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ

1.2 มีจิตอาสาสมัครและมีเวลาในการเข้าร่วมศึกษาเดินทางในครั้งนี้ตามเวลาที่กำหนดไว้ในการเดินทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ

1.3 มีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือการวิจัยนี้ในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณคือแบบสอบถามความพึงพอใจต่อเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี โดยแบ่งเป็น 3 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ คำถามเป็นแบบแสดงรายการให้เลือกตอบ (Check list)

ตอนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจต่อเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี จำนวน 9 แห่ง เป็นแบบสอบถามแบบปลายปิดให้เลือกตอบโดยใช้วิธีการทำเครื่องหมายตามที่กำหนดลงในช่องตามความคิดเห็น คือ 1 คะแนน ความพึงพอใจในระดับน้อยที่สุด 2 คะแนน มีความพึงพอใจในระดับน้อย 3 คะแนน ความพึงพอใจในระดับปานกลาง 4 คะแนน ความพึงพอใจในระดับมาก และ 5 คะแนน ความพึงพอใจในระดับมากที่สุด

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิด 1 ข้อ ให้ผู้ตอบได้เขียนแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ จากการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญครั้งนี้

3. การสร้างเครื่องมือและการตรวจสอบเครื่องมือ

เครื่องมือการวิจัยเป็นแบบสอบถามโดยวิธีการ

3.1 กำหนดจุดมุ่งหมายในการสร้างแบบสอบถามการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี

3.2 ศึกษาปัญหาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

3.3 ให้ความหมายและนิยามจากการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ

3.4 เขียนข้อคำถามให้กลมกลืนกับเนื้อหาซึ่งเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประเมินค่า (Rating scale) 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด

3.5 นำแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 3 คน ได้แก่ 1) รองศาสตราจารย์ มยุรี วัดแก้ว ด้านเนื้อหาศาสนาและวัฒนธรรม 2) ดร.อัคราพรรณ เพ็ญวันศุกร์ ด้านการท่องเที่ยว 3) อาจารย์ป้อม กิมวังตะโก ด้านการพัฒนา

ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยใช้สูตรของคูเดอร์ ริชาร์ดสัน (Kuder Richardson) [6] รวมถึงภาษาและสำนวนที่ใช้ในแบบสอบถามและนำมาหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence : IOC) ตั้งแต่ 0.67 ขึ้นไปโดยผู้วิจัยกำหนดระดับความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญมี คือ 1) +1 เมื่อแน่ใจว่าข้อความนั้นสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ 2) 0 เมื่อไม่แน่ใจว่าข้อความนี้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ 3) -1 เมื่อแน่ใจว่าข้อความนั้นไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้

ผลการตรวจสอบความเที่ยงตรงระหว่าง 0.67 - 1.00

3.6 ผู้นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try Out) ทั้งนักท่องเที่ยวที่มาจากจังหวัดที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจำนวน 30 คน แล้วนำค่าคะแนนที่ได้ไปคำนวณหาความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามด้วยวิธีสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ของ [5] ได้ค่าความเชื่อมั่น ของแบบสอบถามเท่ากับ 0.90 นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแล้วไปใช้ในการเก็บข้อมูลต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองโดยนำแบบสอบถามแจกให้แก่นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย และรอรับคืนด้วยตนเองนำมาตรวจสอบความสมบูรณ์ความถูกต้องของแบบสอบถามแต่ละชุดเพื่อนำไปวิเคราะห์ทางสถิติต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้

5.1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามโดยหาค่าความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percentage)

5.2 วิเคราะห์ข้อมูลความพึงพอใจของผู้ตอบแบบสอบถามซึ่งเป็นนักท่องเที่ยววิเคราะห์โดยหาค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation : SD) โดยการแปลความหมายค่าเฉลี่ยกำหนดเกณฑ์การแบ่งช่วงคะแนนในแต่ละระดับตามแนวคิดของ [7] ดังนี้ คะแนนเฉลี่ยและระดับความพึงพอใจจากมากไปน้อย คือ 4.50 - 5.00 มากที่สุด 3.50 - 4.49 มาก 2.50 - 3.49 ปานกลาง 1.50 - 2.49 น้อย 1.00 - 1.49 น้อยที่สุด

6. สถิติที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

สถิติที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญของวัดในจังหวัดเพชรบุรีมีดังนี้

1. ผลศึกษาสภาพของวัดที่มีคุณลักษณะเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญได้องค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ คือ

1.1 วัดจะต้องมีสิ่งดึงดูดใจ คือ มีทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญที่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ เช่น โบราณ โบราณวัตถุ พระพุทธรูป หรือมีเกจิอาจารย์เป็นที่เคารพบูชา

1.2 การเข้าถึงวัดต้องมีความสะดวก คือ เดินทางไปสู่วัดได้ง่าย มีเส้นทางจราจรได้สะดวกที่สามารถเดินทางมาได้ด้วยการพาหนะของตนเองหรือมีบริการเสริมในการรับ ส่งสำหรับผู้ไม่มีพาหนะของตนเอง

1.3 วัดมีสิ่งอำนวยความสะดวกคือ นักท่องเที่ยวได้รับความความสะดวกสบายในการใช้บริการ ห้องสุขาสะอาดเพียงพอ ลานจอดรถ

1.4 มีกิจกรรมให้ปฏิบัติเมื่ออยู่ในวัด คือ ทางวัดมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญได้ทำ เช่น การไหว้พระ การบำเพ็ญสติ สมาธิ การถวายสังฆทาน แด่พระภิกษุสงฆ์

1.5 มีภาคส่วนต่างๆ ชุมชน ให้การสนับสนุน คือ วัดได้รับความร่วมมือ จากชุมชน ภาคราชการ หรือภาคเอกชนให้ความร่วมมือในการดำเนินงานของวัด

จากคุณสมบัติทั้ง 5 ประการ ข้างต้นนำไปสู่การตัดสินใจเลือกวัดทั้ง 9 แห่ง จากคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มและจากการวิเคราะห์ สัจจะระเหฐ์ ของคณะผู้วิจัยทั้ง 4 คน ได้วัดทั้ง 9 แห่ง โดยสามารถเดินทาง ได้ภายใน 1 วัน ได้แก่ 1) วัดมหาธาตุวรวิหาร 2) วัดใหญ่สุวรรณาราม 3) วัดข่อย 4) วัดกำแพงแลง 5) วัดเขابันไดอิฐ 6) วัดพระพุทธไสยาสน์ 7) วัดทองนพคุณ 8) วัดในกลาง 9) วัดเขาตะเครา

จากนั้นนำวัดทั้ง 9 แห่ง นำมากำหนดเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญที่สามารถเดินทางได้ต่อเนื่องอย่างสะดวก โดยเริ่มจากวัดลำดับที่ 1 ถึง ลำดับที่ 9 ดังนี้ 1) วัดใหญ่สุวรรณาราม 2) วัดกำแพงแลง 3) วัดมหาธาตุวรวิหาร 4) วัดพระพุทธไสยาสน์ 5) วัดข่อย 6) วัดเขابันไดอิฐ 7) วัดทองนพคุณ 8) วัดเขาตะเครา 9) วัดในกลาง โดยใช้เวลาท่องเที่ยวจาริกแสวงบุญเป็นเวลา 6.30 ชั่วโมง เวลาเดินทางรวมกัน 1.30 ชั่วโมง รวมเวลาทั้งสิ้น 8.00 ชั่วโมง

ส่วนคู่มือประกอบการท่องเที่ยวเป็นขนาด A5 จำนวน 8 หน้า ประกอบด้วย หน้าปก แผนที่เส้นทางที่ลำดับการเดินทางไปยังวัดทั้ง 9 แห่ง สารสำคัญของแต่ละวัดที่ไปท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ ได้แก่ ประวัติวัด แหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของวัด กิจกรรมเชิงจาริกแสวงบุญ สถานที่ตั้ง หมายเลขโทรศัพท์ติดต่อ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษและสรุปสัญลักษณ์ การไปเยือนวัด

2. การทดลองและประเมินความพึงพอใจของเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี

ในการทดลองเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ 9 วัด จังหวัดเพชรบุรี โดยมีนักท่องเที่ยวสมัครใจท่องเที่ยวทั้ง 9 วัด ในเวลา 1 วัน จำนวน 30 คน แสดงข้อมูลผลประเมินความพึงพอใจเรียงตามลำดับประเด็นใหญ่ คือ ข้อมูลทั่วไปของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุมากกว่า 60 ปี การศึกษาประมปีที่ 6 ประกอบอาชีพรับจ้างและมีอาชีพอิสระรายได้ต่อเดือนน้อยกว่า 15,000 บาท

ความพึงพอใจต่อเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี โดยภาพรวมนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจระดับมาก ($\bar{X} = 4.44, S.D = 0.41$) โดยจำแนกเป็นรายด้านตามลำดับจากมากไปหาน้อยได้คือ 1) นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อผลที่เกิดขึ้นในการเดินทางมาท่องเที่ยวในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.54, S.D = 0.35$) 2) ความพึงพอใจต่อวิทยากรอยู่ในระดับมากที่สุดเช่นกัน ($\bar{X} = 4.50, S.D = 0.47$) 3) ความพึงพอใจต่อเส้นทางและคู่มือการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญในระดับมาก ($\bar{X} = 4.49, S.D = 0.40$) 4) ความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการของวัด อาทิ การจัดระเบียบในการเข้าชมวัด การประชาสัมพันธ์การรักษาความปลอดภัย ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.36, S.D = 0.55$) 5) ความพึงพอใจต่อการจัดสถานที่ท่องเที่ยวในด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ลานจอดรถ สุขา เส้นทางเดินภายในวัด อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.29, S.D = 0.53$)

อภิปรายผลการวิจัย

1. ศึกษาวัดที่มีคุณลักษณะเหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ

จากการศึกษาคุณลักษณะของวัดที่เหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญในจังหวัดเพชรบุรี พบว่า มีองค์ประกอบ คือ 1) มีสิ่งดึงดูดใจที่น่าสนใจให้นักท่องเที่ยวมาชมหรือมีเสน่ห์เฉพาะตัว หมายถึง มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เคารพ กราบไหว้เป็นพระพุทธรูปหรือเกจิอาจารย์ชื่อดัง มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือมีวิถีชีวิตชุมชนที่น่าสนใจ 2) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวมีความสะดวกเข้าถึงง่าย 3) มีสิ่งอำนวยความสะดวกแก่การมาท่องเที่ยว เช่น ห้องสุขาที่สะอาดพอเพียง มีความปลอดภัย 4) มีกิจกรรมทางพุทธศาสนาให้ปฏิบัติ เช่น สามารถเข้าไปไหว้พระทำบุญเจริญสติได้ 5) มีชุมชนให้การสนับสนุนดำเนินการจากคุณสมบัติมาทั้ง 5 ประการนี้ เป็นเกณฑ์ในการเลือกวัด 9 แห่ง ในจังหวัดเพชรบุรี ให้เป็นวัดแห่งการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้สอดคล้องกับการวิจัย เรื่อง การวิเคราะห์คุณลักษณะขององค์ประกอบร่วมของความพึงพอใจในพฤติกรรมของการท่องเที่ยวในเขตพุทธาวาสของผู้สูงอายุ จังหวัดนครปฐม [8] ที่พบว่า การวิเคราะห์คุณลักษณะขององค์ประกอบร่วมของความพึงพอใจในพฤติกรรมของการท่องเที่ยวในเขตพุทธาวาสของผู้สูงอายุในจังหวัดนครปฐม คือ การมีป้ายบอกทางที่ชัดเจนในการเดินทาง มีการรักษาความปลอดภัยที่มีประสิทธิภาพ มีห้องน้ำที่สะอาด พนักงานหรือผู้ให้บริการมีอัธยาศัยที่ดีเต็มใจให้บริการ คุณลักษณะข้างต้นสอดคล้องกับองค์ประกอบข้อที่ 3 ในเรื่องการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ คือ มีสิ่งอำนวยความสะดวก มีความปลอดภัยในการเดินทางท่องเที่ยววัดทั้ง 9 แห่งนี้ และสอดคล้องกับการวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

กรณีศึกษา วัดไร่จิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม [9] ที่พบว่า จุดเด่นที่ทำให้นักท่องเที่ยวต้องการมาเที่ยววัดไร่จิง คือ หลวงพ่อวัดไร่จิงที่อยู่ในอุโบสถ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือและเลื่อมใสศรัทธาของนักท่องเที่ยวอย่างมาก ทำให้นักท่องเที่ยวต้องการที่จะเข้าไปกราบนมัสการหลวงพ่อวัดไร่จิง นอกจากนี้ทางวัดจะมีการบริการเปิดโบสถ์ 24 ชั่วโมง และวัดได้ให้ความสำคัญกับสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวมากที่สุด มีลานจอดรถให้เพียงพอ มีเจ้าหน้าที่คอยทำความสะอาด มีห้องน้ำและทางวัดจะมีการประชาสัมพันธ์และนำสถานที่อยู่ตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี ในข้อที่ 1, 3 และข้อที่ 4 คือ วัดมีสิ่งจูงใจการกราบไหว้หลวงพ่อศักดิ์สิทธิ์ และวัดมีการจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวมากราบไหว้ได้ตามที่ต้องการมิใช่เป็นสถานที่ปิดและไม่สะดวกในการทำกิจกรรมเชิงจาริกแสวงบุญ วัดมีสิ่งอำนวยความสะดวกแก่การมาท่องเที่ยว และสอดคล้องกับการวิจัย เรื่อง ปัจจัยแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวต่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษาวัดบูรพาภิราม อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด [10] ที่พบว่า ปัจจัยอย่างหนึ่งที่เป็นแรงจูงใจในการมาท่องเที่ยว คือ 1. แรงจูงใจทางวัฒนธรรม คือ มีสถาปัตยกรรม ที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ คือ มีพระพุทธรูปปางประทานพรองค์ใหญ่ที่สุด 2. แรงจูงใจบุคคลในการเดินทางมาท่องเที่ยว คือ เดินทางมาเคารพ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อร่วมทำบุญและจุดธูปเทียนของสถานที่ท่องเที่ยว คือ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์และมีหน่วยงานรัฐให้การช่วยเหลือจัดกิจกรรมสำคัญทางพุทธศาสนา จากงานวิจัยข้างต้นของ กมลภัทร ศรีตะวัน นี้สอดคล้องกับงานวิจัยการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี คือ ข้อ 1 การมีสิ่งดึงดูดใจเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ สถาปัตยกรรมที่โดดเด่นและข้อที่ 5 คือ การที่ชุมชน เช่นภาครัฐให้ความช่วยเหลือ นอกจากนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม กรณีศึกษา ตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง ตำบลสัมปทาน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม [11] ที่พบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจส่วนที่ได้คะแนนเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สะท้อนถึงความงดงาม เก่าแก่ และมีชื่อเสียงในด้านความพึงพอใจ รองลงมา คือ กิจกรรมเชิงศาสนาโดยเฉพาะการบริการเครื่อง ไทยธรรม ส่วนสิ่งอำนวยความสะดวกและสิ่งบริการ โดยเฉพาะการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ง่าย สอดคล้องกับการวิจัยพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญนี้ ในข้อที่ 1 ถึงข้อที่ 4 คือ วัดมีสิ่งดึงดูดใจ วัดเข้าถึงได้ง่าย มีสิ่งอำนวยความสะดวกและมีกิจกรรมให้ปฏิบัติ

สรุปได้ว่า องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญวัดในจังหวัดเพชรบุรี ทั้ง 5 ประการ ข้างต้น มีความสอดคล้องกับงานวิจัยต่างๆ ที่กล่าวมา

2. การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวจาริกแสวงบุญของวัดในจังหวัดเพชรบุรีและการสร้างคู่มือ

เส้นทางท่องเที่ยวจาริกแสวงบุญของวัดในจังหวัดเพชรบุรี ทั้ง 9 วัด ได้คัดเลือกมาจากวัดที่มีองค์ประกอบตามลักษณะการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ ทั้ง 5 องค์ประกอบข้างต้น โดยเริ่มต้นเดินทางตามลำดับ คือ 1) วัดใหญ่สุวรรณาราม 2) วัดกำแพงแลง 3) วัดมหาธาตุวรวิหาร 4) วัดพระพุทธไสยาสน์ 5) วัดข่อย 6) วัดเขานันไคอิฐ 7) วัดทองนพคุณ 8) วัดเขาตะเครา 9) วัดในกลาง โดยคิดรวมระยะทาง 40 กิโลเมตร และใช้เวลาเดินทางจากวัดที่ 1 ไปสู่วัดที่ 2 จนครบทั้ง 9 วัด ใช้เวลาเดินทาง 1.30 ชั่วโมง และหากรวมเวลาเดินทางและ เวลาท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญทั้ง 9 วัด รวมเวลา 8 ชั่วโมง เมื่อประเมินความพึงพอใจต่อความเหมาะสมต่อเส้นทางและเวลาในการท่องเที่ยวจาริกแสวงบุญจากนักท่องเที่ยวแล้ว นักท่องเที่ยวพึงพอใจอยู่ในระดับมากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง เส้นทางท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี [12] ที่นำคนไปท่องเที่ยวใน 7 สถานที่ เวลา 1 วัน ประกอบด้วยวัด 6 แห่ง และถนนสายดอกไม้ประดับบางกรวย 1 แห่ง พบว่า นักท่องเที่ยว 34 ใน 35 คน จะกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยใช้เวลาในการเดินทางตามเส้นทางท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมนี้เป็นเวลา 7 ชั่วโมง 40 นาที ซึ่งเป็นเวลาท่องเที่ยวใกล้เคียงกับงานวิจัยการท่องเที่ยวจาริกแสวงบุญ

ในส่วนของคู่มือการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ 9 วัด ในจังหวัดเพชรบุรี ได้แสดงเนื้อหาสาระสำคัญของวัดทั้ง 9 แห่ง ที่เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ โดยมีขนาด A5 เพื่อเน้นการพกพาสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว และภายในประกอบด้วย เนื้อหา สาระสำคัญของวัดทั้ง 9 แห่ง ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ มีภาพประกอบที่สวยงาม มีแผนที่แสดงที่ตั้งของวัดทั้ง 9 แห่ง อย่างละเอียดชัดเจน เมื่อประเมินแล้วนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อ คู่มือระดับมาก ซึ่งสอดคล้อง

กับการวิจัยเรื่อง คู่มือการท่องเที่ยวด้วยตนเองของชุมชนบางกวาง จังหวัดสมุทรสงคราม [13] พบว่า รูปแบบคู่มือทางการท่องเที่ยวต้องมีขนาดเหมาะสม คือ มีขนาด A5 เพื่อให้สะดวกต่อการพกพา มีเนื้อหารายละเอียดเกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยว มีแผนที่ด้านในใหญ่ดูได้ชัดเจน แสดงสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ

อนึ่งในคู่มือท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ 9 วัด ในจังหวัดเพชรบุรี มีเนื้อหา สารทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษทั้งนี้ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันที่เป็นยุคโลกาภิวัตน์และสังคมประชาคมอาเซียนที่ การเดินทางมีความสะดวกขึ้นที่มีนักท่องเที่ยวชาวไทย และชาวต่างชาติมาเที่ยวชมจำนวนไม่น้อยในยุคโลกไร้พรมแดน จึงได้แปลเป็นภาษาอังกฤษเพิ่มขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยเรื่องการศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวมาเลเซียในประเทศไทย กรณีศึกษาที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา [14] พบว่า การจัดเตรียมเอกสาร ข้อมูลการท่องเที่ยว แผนที่เที่ยวสถานที่ท่องเที่ยว ตลอดจนเส้นทาง การท่องเที่ยวควรมีภาษาต่างๆ เช่นภาษาอังกฤษไว้ด้วย

นอกจากนี้ผลการประเมินต่อการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ จากนักท่องเที่ยวโดยภาพรวมมีพึงพอใจระดับมากและพึงพอใจจะแนะนำให้เพื่อนๆ ญาติ มาท่องเที่ยววัดอีกเพราะเป็นการท่องเที่ยวที่มีประโยชน์ระดับมากเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมแม่น้ำเพชรบุรี [15] ที่พบว่า การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวมีส่วนช่วยให้ชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเพชรบุรี เป็นที่รู้จักมากขึ้น เกิดการกระจายรายได้แก่ชุมชน

ความพึงพอใจต่อเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ 9 วัดในจังหวัดเพชรบุรี

จากการศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจต่อเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ 9 วัดในจังหวัดเพชรบุรี พบว่า ผู้มาท่องเที่ยวมีความพึงพอใจโดยรวมระดับมาก ($= 4.44$, $S.D = 0.41$) คือ มีความพึงพอใจต่อเส้นทางและคู่มือการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ ทั้ง 9 แห่ง ที่สามารถจัดลำดับเส้นทาง เวลาเดินทางได้เหมาะสม แสดงข้อมูลสำคัญได้ชัดเจนและเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ และในเรื่อง ความปลอดภัยมีความเหมาะสมระดับมาก และอัตลักษณ์ของวัดมีความน่าสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อวัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย [16] ที่พบว่านักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจโดยรวมระดับมากและระดับมากที่สุด คือ วัดร่องขุนมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดดเด่นแตกต่างจากวัดอื่นๆ

ด้านความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญ 9 วัดในจังหวัดเพชรบุรี ที่เกี่ยวกับ สถานที่โดยรวมอยู่ในระดับมากทั้งด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในวัดเกี่ยวกับลานจอดรถ ห้องน้ำ เส้นทางเดินในวัด และการบริหารจัดการในด้านการจัดระเบียบเข้าชมวัด การประชาสัมพันธ์ ความพึงพอใจผู้ให้ข้อมูลมีความสอดคล้องกับการวิจัย เรื่อง ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อวัดผาตากเสื้อ จังหวัดหนองคาย [17] ที่พบว่า การให้บริการและสิ่งอำนวยความสะดวก การคมนาคมมีความพึงพอใจระดับมาก

อนึ่งในด้านความพึงพอใจ ด้านผลที่เกิดขึ้นในการเดินทางมาท่องเที่ยววัด พบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจโดยรวมในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ด้านธรรมผ่านงานศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดเพชรบุรี ในระดับมากที่สุด ซึ่งแตกต่างจากการวิจัย เรื่อง การศึกษารูปแบบและสภาพแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย [18] ที่พบว่า สภาพการจัดการเป็นแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงรายในด้านแหล่งเรียนรู้ที่เป็นสารประโยชน์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อจำแนกเป็นรายข้อ พบว่า ศิลปวัฒนธรรมที่มีในวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมในระดับปานกลาง เช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญของวัดในจังหวัดเพชรบุรี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเพชรบุรี หรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องควรจัดอบรมผู้นำเที่ยวหรือมัคคุเทศก์การท่องเที่ยวเชิงจาริกแสวงบุญให้มีความรู้ ความสามารถ นำชมได้อย่างประทับใจแก่ผู้มาท่องเที่ยว เพราะผู้นำเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ หรือล้มเหลวได้ และควรจัดถวายความรู้แก่เจ้าอาวาสเรื่องการจัดการวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา เพื่อจะได้นำความรู้มาเป็นประโยชน์แก่การพัฒนาวัดต่อไป

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ในการนำผลการวิจัยไปใช้สามารถปรับเส้นทางการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับการเดินทางมาท่องเที่ยวของแต่ละคน หรือแต่ละกลุ่มท่องเที่ยวได้ รวมถึงการปรับเวลาให้เหมาะสมกับสภาพการเดินทางของตนเอง โดยยังคงสาระหลัก คือ เพื่อพัฒนาจิตใจ และร่วมศึกษาเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมที่ดีของชาติที่มีอยู่ในวัดเพื่ออนุรักษ์ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยววัดกับเส้นทางท่องเที่ยวของจังหวัด เพื่อให้เกิดความหลากหลาย สำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจกิจกรรมท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบในวัน
2. ควรมีการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนตามหลักบวร ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในจังหวัดเพชรบุรี

เอกสารอ้างอิง

- [1] องค์การบริหารส่วนจังหวัดเพชรบุรี. ความหลากหลายในเพชรบุรี. เพชรบุรี: องค์การบริหารส่วนจังหวัด เพชรบุรี; ม.ป.ป.
- [2] สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี. แผนพัฒนาจังหวัดเพชรบุรี พ.ศ. 2561 – 2564. . เพชรบุรี: สำนักจังหวัดเพชรบุรี; 2560.
- [3] กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. แผนพัฒนาการท่องเที่ยว ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2560 - 2564). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. 2560.
- [4] มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี. ยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี ระยะเวลา 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) เพชรบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี; 2561.
- [5] Miles, MB. & Huberman, AM. Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook. Thousand Oaks, CA: Sage Publications; 1994.
- [6] พวงรัตน์ ทวีรัตน์. วิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร; 2543.
- [7] Best, J W., and James V. K. Research in Education. 5th ed. New Jersey: Prentice Hall Inc; 1986.
- [8] มุณีล บุญประเสริฐ. การวิเคราะห์คุณลักษณะองค์ประกอบร่วมของความพึงพอใจในพฤติกรรมการท่องเที่ยวในเขตพุทธาวาสของผู้สูงอายุ จังหวัดนครปฐม [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร; 2557.
- [9] ธนดล สุวรรณนิเช. แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรณีศึกษา วัดไร่จิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม [วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต]. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร; 2556.
- [10] กมลภัทร ศรีตะวัน. ปัจจัยแรงจูงใจนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา : วัดบูรพาภิราม อำเภอเมืองจังหวัดร้อยเอ็ด [ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต]. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น; 2556.
- [11] ไสภณ สุขสำอางค์. แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม กรณีศึกษา : ตลาดน้ำวัดกลางคูเวียง ตำบลสัมปทวน อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม [วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต]. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร; 2554.
- [12] ชุมพล รอดแจ่ม. เส้นทางท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี [งานวิจัย]. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏ; 2556.
- [13] ดวงรัตน์ ด่านไถยนา คู่มือการท่องเที่ยวด้วยตนเองของชุมชนบางนกแขวก จังหวัดสมุทรสงคราม [งานวิจัย]. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา; 2553.
- [14] สดุก จริยา แจ่มสิทธิ์ และ กวิน วงศ์ลี. การศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวมาเลเซียในประเทศไทย : กรณีศึกษาที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา [งานวิจัย] กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา; 2555.

- [15] ปรีชญาวพร พัฒนผล. การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมแม่น้ำเพชรบุรี [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต]. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยนวัตกรรมการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 2554.
- [16] ชลิตา เกลิมรักชาติ. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อวัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย [ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต]. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ; 2555.
- [17] น้ำเพชร บานชื่น และคณะ. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อวัดผาตากเสื้อ จังหวัดหนองคาย [งานวิจัย]. หนองบัวลำภู: วิทยาลัยพณิชยบัณฑิต; 2559.
- [18] พระครูวิมลศีลปะกิจ และคณะ. การศึกษารูปแบบและสภาพแหล่งเรียนรู้ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย. [รายงานการวิจัย]. เชียงราย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงราย; 2555.